

DOI

UDK 004.8:17.023

Pregledni rad

Review article

Primljeno: 1. 12. 2024

Sead Alić

Centar za filozofiju medija

sealic@protonmail.com

Nemoral umjetne inteligencije

Sažetak

Tekst povezuje osnovne činjenice o nastanku umjetne inteligencije, osnovne teze filozofije medija i iskustva korištenja umjetne inteligencije za etničko čišćenje Palestinaca u Gazi. Namjera je pokazati konzekvence prihvatanja tehničkih posrednika bez kritičkog i etičkog valoriziranja. Zbivanja u Gazi na najsnažniji su način pokazala nužnost stalne budnosti filozofije, kao i stalnog propitivanja medija koje čovjek koristi na svom putu u nepoznatu budućnost.

Abstract

The text connects the basic facts about the emergence of artificial intelligence, the basic theses of media philosophy and the experience of using artificial intelligence for the ethnic cleansing of Palestinians in Gaza. The intention is to show the consequences of accepting technical intermediaries without critical and ethical evaluation. The events in Gaza have shown in the most powerful way the necessity of constant philosophical vigilance, as well as constant questioning of the media that man uses on his journey into an unknown future.

1. *Ustrojavanje mišljenja*

Temeljno pitanje Turingovog testa iz 1950. godine s kojim započinje svijet umjetne inteligencije bilo je: Mogu li strojevi misliti? Pitanje koje dolazi od strane kreativne ljudske inteligencije glasi: Zašto su ljudi prestali misliti?

Odgovori mogu biti različiti, no jedno je sigurno. Ekstenzije čovjeka pripremale su čovjeka za odustajanje od kritičkog, kreativnog i moralnog prosuđivanja.

Copy-paste kultura i prije umjetne inteligencije, mišljenje je pretvorila u umnažanje, seciranje, navođenje, prepisivanje, supotpisivanje...

Etničko čišćenje u Gazi upozorava svijet na konzekvence uporabe umjetne inteligencije u vojne (ili 'vojne') svrhe. U odustajanju od propitivanja moralnih dimenzija ratovanja sadržano je mnogo toga od ranijih ljudskih odustajanja od propitivanja moralnih dimenzija ljudskoga djelovanja. Filozofija na filozofiju počinje gledati očima filozofije medija.

Čovjek je medij djelatnosti duha. U tom smislu Apsolut se samospoznaje kroz umjetnost, religiju i filozofiju. Sve su one ljudske tvorevine, ljudski toplokrvne. Mogu biti okrenute prema stvaranju onog najmoralnijeg, najmudrijeg, najljepšeg, što se u okvirima ljudskoga može napraviti od čovjeka. No mogu se (i umjetnost, i religija, i filozofija) predati (naj)nižim ljudskim interesima, pa tako postati:

- umjetnost hijerarhija i birokracija,
- religija otvorenog ili prikrivenog ratovanja, odnosno
- filozofija koja mudro šuti dok ratna propaganda i granate imaju riječ.

Sve nas to tjera pitati se - što ako je duh proizvod medija kojega proizvodi čovjek i u čiju je zamku pao? Počeci su daleki i u odnosu na suvremena etnička čišćenja u kojima se umjetna inteligencija koristi – benigni.

Shannonov rad iz 1948. godine **"A Mathematical Theory of Communication"** o kodiranju i prenošenju jezika, rad je u području teorije informacija, a informacija je in-formere (uobličenje-uniformiranje). Jezik je, dakle, uniformiran da bi s njim strojevi mogli operirati.

Utoliko je iz toga rođena, umjetna inteligencija je strojno operiranje već uniformiranoga jezika. Na razini na kojoj jesmo to može biti inteligentan podsjetnik, a ne inteligencija i to samo zato što je čovjek inteligentno jezik pretvorio u matematički oblikovani jezik stroja. Umjetna nas inteligencija tjera na preispitivanje temeljnih odnosa čovjeka i prirode.

Temeljni odnos ljudskoga bića nastaje ulaskom u svijet kao drugobivstvo. U tom zatečenom svijetu čovjek poseže za ekstenzijama (produžecima). Ti produžeci pomažu čovjeku u samospoznaji i preživljavanju, no imaju svoje zakone i svoju 'cijenu'.

Čovjek, dakle, ne može dalje od sredstava koji posreduju njegov odnos spram drugobivstva. Čovjek je tako biće mimike, gestikulacije, govora, pjesme, ritualnog obreda, drvene motke, kamene sjekire, priče (usmenosti) i u kamen uklesanih znakova (pisma), biće broja i brojčanih odnosa, biće olovničkih slova, crteža, skulptura, tiskarskih preša, litografija, slikanja svjetlošću u camera obscuri pa na fotografiji... Čovjek je biće mehaničkih strojeva i mehaničke mudrosti, električnih strojeva i izmjeničnog mišljenja digitalnih strojeva, te *big data* mišljenja. Uz navedeno, još je ogroman broj oblika tehničkih posredovanja. Svima je zajedničko da ostavljaju pečat na načinima ljudskog mišljenja, oblicima društvenih zajednica i kvaliteti čovjeka kojega oblikuju.

U tom smislu čovjek jest medij duha, ali duha kojega sam (u zajednici s drugim ljudima) uz pomoć sustava medijskih posredovanja stvara. Moglo bi se reći i ovako: Duh je rezultat sučeljavanja ljudske psihe (duše) i svijeta, odnosno svih oblika medijskih posredovanja. Ne znamo je li svijet stvoren ili vječan, ali možemo znati da je u svijet ugravirano posredovanje (pa i medijsko posredovanje) koje omogućuje i poseban – ljudski svijet.

Duh je, dakle, uzajamno stvaranje i proizvodnja. Duh je rezultat koji iznova stvara. Duh je maternica ljudske psihe u kojoj se pripremaju novi porodi. No utjecaji strojeva kojima se čovjek služio nužno su vodili uplitanju tih strojeva u ljudsko jezično kodiranje svijeta.

Godine 1956. John McCarty s kolegama prijavljuje *Dartmouth Summer Research Project on Artificial Intelligence* i tu se prvi put pojavljuje ova sintagma. Dakle, riječ je o prijedlogu istraživanja o strojnom oponašanju jezika.

Frank Rosenblatt 1958. godine stvara *perceptron*, algoritam za strojne neurone inspirirane biološkim, a bio je stanica na putu prema dubokim neuronskim mrežama i *deep learningu*.

Arthur Samuel 1959. godine opisuje *prve algoritme za strojno učenje* koji stroju omogućuju „studiranje uz rad“, samoedukaciju, učenje stroja u novim situacijama („Some Studies in Machine Learning Using the Game of Checkers“).

2. Tehnički posrednici proizvodnje čovjeka

Swako tehničko posredovanje poluga je koja je pripremala i oblikovala nove mogućnosti ljudske duše:

Slike sna koje su proizvodili neuroni bili su podsticaj za probuđeno tijelo. Oblikovale su situacije koje su mogle upravljati pojedincima i zajednicama. Bila je to nesvjesna, prva prirodna 'umjetna' inteligencija. Nastala bez ljudske volje, ali u *hardwareu* čovjeka i s njegovim prirodnim *softwareom*.

Mimika i gestikulacija (koje su još-ne tehnički izlazak duše u svijet) omogućile su prenošenje emocija, namjera i prvih misli.

Kamen koji su naši preci ostavili ponad groba sahranjene osobe bio je znak (sema). Otuda semantika – rekao bi Régis Debray.

Govor je u početku bio oblikovana emocija i način artikuliranja potreba. (Kao materijalizirana psiha, govor će postati ključni materijal za kasnije sustave medijskog posredovanja).

Riječ je bila prvi govorni znak koji je posredovao između ljudi. Istovremeno, bio je to znak koji će čovjeka usmjeriti prema bazama podataka riječi i slova. Riječ je otvorila svijet značenja koji se do tada iščitavao isključivo iz prirode same.

Ritam kucanja vlastitog srca čovjek je prenio na zvuk šupljeg stabla, a onda i na rastegnutu kožu. Ritam nas je usmjerio prema suvremenim glazbenim ritmovima.

Ptičji pjev i igra vjetra u krošnjama, špiljama ili u šupljinama drveća dali su nam ideju igranja vlastitim glasom. Pogonsko gorivo bile su emocije straha, ljubavi, tuge, radosti...

Čovjek se prirodi ponajviše približavao u ritualnom obredu. U tom obredu čovjek se prirodi klanjao, molio, s njom se igrao, nju je poštovao. Bio je jedno s njom. Vraćao se u maternicu majke.

Kost neke velike životinje (učio nas je Mumford) mogla je ljudskom biću poroditi ideju palice kojom će kao ekstenzijom umnožiti snagu vlastitoga tijela. Zamahnuvši prvi put takvom toljagom (kao u filmu *Odiseja 2001*), ljudsko se biće uvrstilo visoko na listu tendenata za upravljanjem rajem u kojemu je živjelo.

Tri zvijezde na noćnom nebu i zamišljena povučena linija tvorili su trokut. Rođen je lik (ideja) koja će kasnije poroditi tako precizan poredak među geometrijskim tijelima da će se na njega ugledati i mišljenje.

Kamena sjekira i koplje bili su 'strojevi' uz pomoć kojih se ljudsko biće nametnulo većini četveronožaca. Vjerojatno su odlučili i o pobjedniku među različitim vrstama dvonožaca. Možda

su oni manje ratoborni nastradali. Možda smo mi nasljednici vlasnika sjekire i koplja. Tehnički proizvođači su možda odlučili koja će krv pobijediti, tko ćemo danas biti mi koji pokušavamo razumjeti utjecaj umjetne inteligencije na budućnost čovječanstva.

Snovi su bili sadržaj prvih priča. Oni su omogućili fikciju i izmicanje govornika iz realnoga svijeta. Snovi će kasnije postati svojevrsni cilj oblikovanja filma. Umjetna inteligencija djelomice oponaša rad ljudskoga sna. Iz zadanih parametara može nam dati snoviđenja (bića, predmete, riječi ili izjave koje ne očekujemo i koji nas iznenade poput snova.

Kazivanje snova postalo je oblik čitanja sudbine. Čitanje sudbine u obliku priče postala je sudbina čovječanstva. Pričanje priča postalo je temelj svih kasnijih medijskih posredovanja. Svijet je postao svijet priča, individualnih i društvenih. Pripovijedanje priča rodilo je svete knjige, povijest, dijaloge, moral, zakone, zajednicu, filozofiju. Čovjek je biće priče.

Želja da se priča prenese u druga vremena, da se učini trajnom, proizvela je novo čitanje prirode. Otisak životinjske noge na tlu bilo je prvo ljudsko pismo. Na sliku i priliku tog prirodnog pisma nastali su otisci u glini i kamenu. Trebalo je vremena da se oblikovanje prirodnog pisma pretvori u ljudsko pismo. To je učinjeno na različite načine u različitim dijelovima svijeta, no svako je pismo nosilo u sebi iskonsku povezanost s prirodom: glina, kamen, papirus, gušće pero – još uvijek smo bili u prirodi kao horizontu medijskog posredovanja.

U brojevima smo prepoznali trajno prepoznatljiv odnos među predmetima i bićima. Imali smo jednu domaću životinju, dvije, tri ili mnogo njih. Vladaru koji je upravljao brojevima, morali smo davati pet, deset ili više postotaka onoga sa čime smo raspolagali. Broj nam je pomagao uspostaviti trajnije odnose u društvenoj organizaciji. Brojevi su i danas moćno sredstvo prerusavanja interesa globalnih vladara brojeva.

Umjetna inteligencija napredovala je strojevima i prilagodbom jezičnih podataka strojnoj obradi: Program za strojno zaključivanje *Logic Theory Machine* sačinjen je 1956. godine. Slijede algoritmi optimizacije *"Memo Functions and Machine Learning"* 1968.

Uvidi neuroznanstvenika Donalda Hebba o zajedničkom aktiviranju i povezivanju neurona inspirirali su (*backpropagation*) algoritam povratnog širenja greške, koji radi slično sinapsi u ljudskom mozgu.

Mozak je (svojim korištenjem kratkoročne i dugoročne memorije) bio inspiracijom i za *Rekurentne neuronske mreže* u kojima je moguć sličan način pohrane i aktiviranja kao u ljudskom mozgu.

3. Upozorenja iz *Gaze o umjetnoj inteligenciji*

Filozofija medija skreće pozornost na zabludu projiciranja ljudskih pokušaja na razinu nekog sveopćeg ili partikularnog. To može biti na razini tehničkog, ali i ideološkoga. Na razini tehničkog govorimo o postvarenju ljudskih nakana umjetnom inteligencijom na način na koji ideologija postvaruje odnose govorom o europskom islamskom, židovskom, istočnom ili zapadnom duhu. Postoje samo propagandisti europskog, ili islamskog, ili kršćanskog, ili židovskog, ili zapadnog, odnosno istočnoga duha. Medij duha samo je sredina koja uključuje i dobro i zlo, i veliku umjetnost i kolonijalizam, i veliki džihad kao borbu protiv vlastitog ega, i imperijalna osvajanja u ime islama, i židovsku tisućljetnu mudrost potopljenu neokolonijalnim zvjerstvima cionističkih doseljenika u Gazu.

Dronovi, roboti, vojna vozila bez posade, sustavi za prepoznavanje i nadzor, 'pametni' projektili, potpora vojnoj logistici, programi simulacija za obuku, cyber napadi, korištenje u prikupljanju informacija u području obavještajnog rada – dio je poslova koji se predaju umjetnoj inteligenciji.

Prema podacima koje će tek dolazeća vremena potvrditi, izraelska vojska (u agresiji na Gazu i na Zapadnu obalu) koristi dva bitna programa umjetne inteligencije za napade. To su *Lavanda* i *Gospel*. Prvi služi za lociranje mogućih ljudskih meta (u pravilu se gađaju noću i zajedno s obiteljima), a drugi prepoznaje lokacije koje se uništavaju bez obzira na žene, djecu ili starce i to uglavnom 'glupim' bombama koje su razornije i uništavaju čitave objekte.

Kolateralne žrtve „najhumanije vojske na svijetu“ civili su ubijeni uz pomoć umjetne inteligencije. Takozvani časnici ne žele trošiti 'pametne' bombe na manje važne članove palestinskog otpora pa uništavaju čitave kuće ili zgrade zajedno sa svima koji u njima žive. Slogan je: Ne trošiti skupe bombe na nevažne ljude.

Gumeni meci najavili su svijet eufemističkog govora koji je u funkciji opravdanja nasilja. Nakon njih pojavile su se 'pametne bombe' koje su pametne samo toliko da preciznije ubijaju. Umjetna inteligencija na kraju je lanca zavodačenja. Ona može i bez čovjeka upravljati lansiranjem nuklearnih glava i novim sveopćim potopom.

Ako kažemo da je ljudski duh (duša) proizvod sustava posredovanja i da nije riječ o transcendencijama nego o uplivu tehničkih posredovanja na ljudske potencije, onda nam se pruža mogućnost kritičkog valoriziranja umjetne inteligencije.

Umjetna je inteligencija vrlo efikasna. Ali efikasne su i atomska ili hidrogenska bomba, kao i krstareće rakete ili nuklearna podmornica. Efikasna je propaganda globalnih medija, kao i svaka

diktatura. Efikasnost, dakle, predstavlja samo ponekad dobrodošao kriterij prihvatljivosti neke tehnike, mišljenja ili ponašanja.

Umjetna inteligencija je neizmjereno brža od ljudskog mozga. *Festina lente* učili su stari Latini imajući na umu da svrha ljudskog postojanja ne može biti stizanje do cilja.

Umjetna inteligencija je 'inteligentna'. Ona se snalazi u svakoj danoj situaciji s podacima koji su joj dostupni. Njena moć snalaženja utječe na čovjeka višestruko. Moć snalaženja postala je operativnim sredstvom čovjeka i stroja. Čovjek je položio sva jaja u maternicu stroja i sad se plaši poroda.

Dijete inteligentne generacije bit će umjetno. Bit će *big data* u vječnom traganju za svojom vlastitom biti. Nalik stroju do te mjere da će svog sljedećeg Boga pronaći među strojevima. Bit će proizvod Boga umjetne inteligencije kao što su bogovi jednobožaćkih religija bili bogovi pisma.

Dugo je pripremano naše poznanstvo, rekao bi Arsen. Kao ljudi prikupljali smo sveljudsku bazu podataka kroz cjelokupnu povijest. Prve obrade (na način umjetne inteligencije) bile su pjesme i priče o istaknutim pojedincima. Kraljevi i junaci bili su predmeti obrade, ali i oni koji su propisivali algoritme pisanja. Religijski zapisi bili su obrade takvih zapisa kojima su algoritme određivali najviše pozicionirani ljudi religijskih hijerarhija. Transcendencija je bila zagarantirana uklanjanjem autorstva, epskom dimenzijom diskursa, odnosno takvom obradom pripovijesti koja sugerira kako sama metoda govori, sama umjetna inteligencija, sam Bog.

Sudar bogova kao i pojava snažnih medija tehničke reprodukcije (od tiska nadalje) rodili su ideju smrti Boga. Korak dublje je misao da je umirao oblik inteligencije koji je koordinirao postojeću, svepovijesnu bazu podataka. Sudar bogova izronio je na svjetlo dana kontradiktornosti inteligencije koja je obrađivala postojeće podatke. Pokazala je toplokrvnost svake ljudske ideje o Bogu.

Umjetna inteligencija naizgled nije ljudski proizvod. Naizgled nije toplokrvna. I nije. Na način na koji to nisu gumeni metak, pametna bomba ili vještački proizvedeni virus. Kao ljudski proizvod kojemu se divimo, umjetna inteligencija ima mogućnost ustoličiti novu transcendenciju. Vjerojatno je toliko inteligentna da joj neće dati potrošeno ime - Bog.

Prvi predstavnici ljudskog roda koji su znali Mahabharatu napamet, bili su praoblici umjetne inteligencije. Filodoksi koji su poznavali tekstove i dobro operirali citatima, utrli su put suvremenim citatomanijacima, vlasnicima diploma, zvanja, titula, najviših mjesta u hijerarhijama. Misle li oni

ono što pišu? To nije važno. Kao što nije važno misli li umjetna inteligencija ono što nam pokaže na ekranu.

Sveto trojstvo u znanosti, fenomen je o kojemu se ne govori. Jedan stvara, troje potpisuje. Nerijetko, taj jedan je student. Citatomanija je uznapredovala do teoloških razina. Logičan je to slijed operiranja s podacima bez stvaralačkog nadahnuća, bez ideje, bez moralnih orijentira, bez poštovanja uzusa uljučene zajednice ljudi.

Onako kako je nekada davno tiskarski stroj pokazao kako čovječanstvu više nisu potrebni prepisivači; onako kako je fotografija dala na znanje umjetnicima portreta da će većina od njih izgubiti posao; onako kako nas je olovka naučila ne pamtit i – danas nas umjetna inteligencija uči i podsjeća da je krajnje vrijeme okrenuti se propitivanju, a onda i oblikovanju ljudske dimenzije postojanja.

Stvaralačko, kritičko i moralno tu se pojavljuju kao orijentiri. Svaka riječ i svaki čin trebaju se orijentirati prema vertikalama kritičkog moralnog i stvaralačkoga.

Ako ne krene tim putem, čovjek će postati tek jedan od podataka umjetne inteligencije.

Na Gazu je samo u posljednjoj seriji etničkoga čišćenja palo deseterostruko više eksploziva nego na Hirošimu i Nagasaki. Ako su nas atomske bombe upozorile na opasnost nuklearnog naoružanja – Gaza nas deseterostruko snažnije upozorava na opasnost uporabe umjetne inteligencije u ratovima istrebljenja.

This journal is open access and this work is licensed under a Creative Commons Attribution–NonCommercial 4.0 International License.